SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 1
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARINI BOSHQARISHDA KOGNITIV MENEJMENTNING AHAMIYATI

Sadinova Marjona Akmal qizi

Qashqadaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarish jarayonini takomillashtirishda kognitiv menejmentning nazariy-metodologik va amaliy imkoniyatlari tadqiq etilgan. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida boshqaruv jarayonlarining murakkablashuvi, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini uzluksiz rivojlantirish, ta’lim sifatini ma’lumotlarga asoslangan holda boshqarish va innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash zarurati bilan belgilanadi. Kognitiv menejment insonning bilish jarayonlari — idrok, diqqat, xotira, tafakkur, muammoni anglash, axborotni qayta ishlash, qaror qabul qilish va refleksiyani boshqaruv jarayonlari bilan integratsiyalashuvchi yondashuv sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan va refleksiv yondashuvlardan foydalanildi. Nazariy tahlil asosida maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun “kognitiv diagnostika — bilimlarni boshqarish — jamoaviy fikrlash — innovatsion qaror — amaliyotga joriy etish — monitoring — refleksiya” ketma-ketligiga asoslangan kognitiv menejment modeli taklif etildi.

Kalit so‘zlar

Maktabgacha ta’lim, ta’lim menejmenti, kognitiv menejment, kognitiv faoliyat, bilimlarni boshqarish, pedagogik kompetensiya, kognitiv diagnostika, jamoaviy intellekt, boshqaruv qarori, refleksiya, innovatsion boshqaruv.

KIRISH

Maktabgacha ta’lim inson rivojlanishining dastlabki va eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, mazkur davrda bolaning intellektual, ijtimoiy-emotsional, kommunikativ va jismoniy rivojlanishining asosiy poydevori shakllanadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotining faoliyatini samarali boshqarish nafaqat tashkiliy masala, balki jamiyatning uzoq muddatli inson kapitalini rivojlantirish bilan bog‘liq strategik vazifa hisoblanadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar boshqaruvning mazmuniga ham yangi talablarni qo‘ymoqda. Bunday sharoitda maktabgacha ta’lim tashkilotini boshqarish faqat ma’muriy buyruq, nazorat va

mavjud me’yorlarning bajarilishini tekshirish bilan cheklanib qolmasligi lozim. Zamonaviy rahbar pedagogik jamoaning bilimlari, tajribasi, tafakkuri, ijodiy salohiyati va muammolarni hal qilish qobiliyatini tashkilotning strategik resursi sifatida ko‘ra olishi kerak.

Aynan shu nuqtayi nazardan kognitiv menejment tushunchasi alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Kognitiv menejment tashkilotdagi bilimlarni yaratish, saqlash, almashish va amaliy faoliyatga tatbiq etish jarayonlari bilan bir qatorda insonning axborotni qabul qilishi, qayta ishlashi, muammoni anglash, muqobil yechimlarni baholash va qaror qabul qilish jarayonlarini ham qamrab oladi.

Tadqiqotning maqsadi — maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishda kognitiv menejmentning nazariy-metodologik asoslarini aniqlash, uning asosiy komponentlarini tizimlashtirish va tashkilot boshqaruvi samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi konseptual modelni ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

1. Kognitiv menejment tushunchasining ilmiy mazmunini aniqlashtirish.
2. Kognitiv menejment va bilimlarni boshqarish o‘rtasidagi aloqani tahlil qilish.
3. Maktabgacha ta’lim tashkilotida kognitiv resurslarning asosiy turlarini aniqlash.
4. Kognitiv menejmentning boshqaruv qarorlariga ta’sir mexanizmlarini ochib berish.
5. Kognitiv menejmentning asosiy komponentlarini tizimlashtirish.
6. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun kognitiv menejmentning konseptual modelini ishlab chiqish.
7. Modelni amaliyotga joriy etish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti — maktabgacha ta’lim tashkilotlarida boshqaruv jarayoni.

Tadqiqot predmeti — maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishda kognitiv menejmentning mazmuni, mexanizmlari, tamoyillari va texnologiyalari.

Tadqiqot ilmiy farazi: agar maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarish jarayonida pedagoglarning individual va jamoaviy kognitiv resurslari tizimli ravishda aniqlansa, bilim almashinuvi yo‘lga qo‘yilsa, qarorlar ma’lumotlar asosida qabul qilinsa va natijalar refleksiv monitoring orqali baholansa, tashkilotning boshqaruv samaradorligi va pedagogik faoliyat sifati oshadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Kognitiv menejmentning nazariy asoslarini kognitiv psixologiya, bilimlarni boshqarish, tashkiliy rivojlanish va ta’lim menejmenti kesishmasida ko‘rish mumkin.

J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi inson bilimlarining faol ravishda shakllanishi va qayta tashkil etilishini tushuntirishda muhim nazariy asoslardan biridir. L.S. Vygotskiy esa bilish jarayonlarining ijtimoiy-madaniy muhit bilan bog‘liqligini asoslab bergan.

I. Nonaka va H. Takeuchi bilim yaratish jarayonini tashkilotning rivojlanishidagi muhim omil sifatida ko‘rib, yashirin va ochiq bilimlar o‘rtasidagi o‘zaro almashinuvni tashkilotning innovatsion salohiyati bilan bog‘laydi.

P. Senge “o‘rganuvchi tashkilot” konsepsiyasi orqali tashkilotning rivojlanishi xodimlarning individual va jamoaviy o‘rganish qobiliyatiga bog‘liqligini ko‘rsatadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotida ham pedagogik jamoa doimiy o‘rganadigan, tajriba almashadigan va o‘z faoliyatini tahlil qiladigan tizimga aylanishi zarur.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kognitiv menejmentning ayrim komponentlari alohida tadqiq etilgan bo‘lsa-da, ularni maktabgacha ta’lim tashkilotining boshqaruv sikliga yaxlit model sifatida integratsiyalash masalasi yanada chuqur ilmiy izlanishni talab qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA USULLARI

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan, kognitiv va refleksiv yondashuvlarning integratsiyasi tashkil etdi.

Tizimli yondashuvda maktabgacha ta’lim tashkiloti o‘zaro bog‘liq komponentlardan iborat yaxlit tizim sifatida qaraldi. Kompetensiyaviy yondashuv pedagog va rahbarning bilimlarni real vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatiga urg‘u beradi. Kognitiv yondashuv axborotni qabul qilish, saralash, tahlil qilish, muammoni anglash, muqobil variantlarni baholash va qaror qabul qilish jarayonlarini markazga qo‘yadi. Refleksiv yondashuv esa qabul qilingan qarorlarning natijalarini qayta tahlil qilish mexanizmini belgilaydi.

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish, modellashtirish, pedagogik kuzatuv, ekspert baholash, so‘rovnoma, suhbat va refleksiv tahlil metodlaridan foydalanildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijasida maktabgacha ta’lim tashkilotida kognitiv menejmentni amalga oshirish uchun yettita asosiy komponent ajratildi:

1) kognitiv diagnostika;
2) bilimlarni boshqarish;
3) jamoaviy fikrlash;
4) qaror qabul qilish;
5) innovatsiyani joriy etish;
6) monitoring;
7) refleksiya.

Kognitiv menejmentning konseptual modeli:

Kognitiv resurslar → Kognitiv diagnostika → Bilimlarni aniqlash va tizimlashtirish → Jamoaviy bilim almashinuvi → Muammoli vaziyatni kognitiv tahlil qilish → Dalillarga asoslangan boshqaruv qarori → Innovatsion yechimni amaliyotga joriy etish → Monitoring va baholash → Refleksiya → Yangi bilim va takomillashtirilgan boshqaruv qarori.

Mazkur model chiziqli emas, siklik xarakterga ega. Refleksiya natijasida yangi bilim shakllanadi va keyingi boshqaruv siklining boshlang‘ich resursiga aylanadi.

Kognitiv menejment samaradorligi mezonlari:

1. Kognitiv faollik mezoni: muammoli vaziyatni tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash, muqobil yechimlarni ishlab chiqish.
2. Bilimlarni boshqarish mezoni: pedagogik tajribani hujjatlashtirish, ilg‘or tajribani ommalashtirish, bilim almashishdagi faollik.
3. Kommunikativ-jamoaviy mezon: jamoaviy muhokamada ishtirok etish, fikr almashish, hamkasblar fikrlarini hisobga olish.
4. Innovatsion mezon: yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish, yangi g‘oyalarni ilgari surish, tajriba-sinov ishlarida ishtirok etish.

5. Refleksiv mezon: o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolar sabablarini aniqlash, keyingi faoliyat uchun takliflar ishlab chiqish.

MUHOKAMA

Olingan nazariy natijalar kognitiv menejmentni maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishning alohida texnologiyasi sifatida emas, balki boshqaruv falsafasi va tashkiliy madaniyatni shakllantiruvchi kompleks yondashuv sifatida ko‘rish zarurligini ko‘rsatadi.

An’anaviy boshqaruv modelida rahbar ko‘pincha qaror qabul qiluvchi, pedagog esa ijrochi sifatida qaraladi. Kognitiv menejmentda esa pedagog tashkilotning bilim ishlab chiqaruvchi va muammolarni hal qiluvchi faol subyekti sifatida namoyon bo‘ladi.

Kognitiv menejmentning asosiy afzalligi — “insonni boshqarish”dan “insonning intellektual salohiyatini rivojlantirish va boshqarish”ga o‘tishdir.

Kognitiv menejment boshqaruv qarorlarining subyektivligini kamaytirishi mumkin. Rahbar muammoni hal qilishda shaxsiy tajribasidan tashqari pedagoglarning kuzatuvlari, bolalar rivojlanishi haqidagi ma’lumotlar, ota-onalar fikri va mavjud pedagogik tajribalarni birlashtiradi.

Shu bilan birga, kognitiv menejmentni joriy qilishda pedagoglarning raqamli va analitik kompetensiyasi, psixologik xavfsizlik, rahbarning boshqaruv uslubi va bilimlarni hujjatlashtirish mexanizmlari kabi omillarni hisobga olish zarur.

KOGNITIV MENEJMENTNI AMALIYOTGA JORIY ETISH TEXNOLOGIYASI

Birinchi bosqich — diagnostik bosqich. Pedagoglarning kasbiy bilimlari, innovatsion kompetensiyasi, analitik fikrlashi, kommunikativ qobiliyati va refleksiv ko‘nikmalari aniqlanadi.

Ikkinchi bosqich — bilimlarni xaritalash. Tashkilotdagi pedagogik bilim va tajribalar “bilim xaritasi” shaklida tizimlashtiriladi.

Uchinchi bosqich — kognitiv hamkorlik. Har oy muammoli pedagogik vaziyatlar bo‘yicha kognitiv muhokama tashkil etiladi.

To‘rtinchi bosqich — innovatsion qaror. Muammo bo‘yicha bir nechta yechim ishlab chiqilib, ularning afzalliklari va xavflari baholanadi.

Beshinchi bosqich — tajriba-sinov. Tanlangan yechim kichik guruh yoki alohida faoliyat turida sinovdan o‘tkaziladi.

Oltinchi bosqich — monitoring. Natijalar oldindan belgilangan indikatorlar asosida baholanadi.

Yettinchi bosqich — refleksiya. “Biz nimani o‘rgandik?”, “Nima ishladi?”, “Nima ishlamadi?”, “Keyingi safar nimani o‘zgartiramiz?” savollari asosida tahlil o‘tkaziladi.

AMALIY TAVSIYALAR

1. Pedagoglarning individual bilim va tajribalarini aniqlash uchun kognitiv diagnostika mexanizmini joriy etish.

2. Pedagoglarning kuchli kasbiy kompetensiyalarini aniqlab, ichki mentorlik tizimini shakllantirish.

3. Pedagogik kengashlarni muammolarni tahlil qilish va qaror ishlab chiqish platformasiga aylantirish.

4. Boshqaruv qarorlari oldidan ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish mexanizmini yo‘lga qo‘yish.

5. Pedagoglarning innovatsion g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash.

6. Tajriba-sinov faoliyatini tashkil etish.

7. Raqamli bilimlar bazasini shakllantirish.

8. Pedagogik tajribalarni elektron portfoliolar orqali tizimlashtirish.

9. Refleksiv boshqaruv madaniyatini shakllantirish.

10. Rahbarlarning kognitiv, analitik va strategik boshqaruv kompetensiyalarini muntazam rivojlantirish.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim tashkilotlarini zamonaviy sharoitda samarali boshqarish uchun inson omilining intellektual komponentlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.Kognitiv menejment pedagoglarning bilimlari, tajribasi, tafakkuri, muammolarni hal qilish qobiliyati va refleksiv salohiyatini tashkilotning strategik resursiga aylantirish imkonini beruvchi istiqbolli boshqaruv yondashuvidir.

Tadqiqot davomida kognitiv menejmentning yettita asosiy komponenti: kognitiv diagnostika, bilimlarni boshqarish, jamoaviy fikrlash, boshqaruv qarori, innovatsiyani joriy etish, monitoring va refleksiya aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.

2. Piaget J. The Psychology of the Child. Basic Books, 1969.

3. Nonaka I., Takeuchi H. The Knowledge-Creating Company. Oxford University Press, 1995.

4. Senge P. M. The Fifth Discipline. Doubleday, 1990.

5. Drucker P. F. Management: Tasks, Responsibilities, Practices. Harper & Row, 1973.

6. National Research Council. Transforming the Workforce for Children Birth Through Age 8. National Academies Press, 2015.

7. O‘zbekiston Respublikasi. Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risidagi O‘RQ-595-son Qonun. 2019-yil 16-dekabr.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 5-fevraldagi PF-19-son Farmoni.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi PF-79-son Farmoni.

10. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining maktabgacha ta’limni rivojlantirishga